

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/124/76-80>

Kamran Musazadə

Bakı Biznes Universiteti

magistrant

<https://orcid.org/0009-0008-7850-4336>

kamran.musazade.1994@mail.ru

Rəqəmsal bank əməliyyatlarının dövlət tənzimlənməsi

Xülasə

Rəqəmsal bank əməliyyatlarının genişlənməsi Azərbaycanda maliyyə xidmətlərinin sürətini, əlçatanlığını və səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırmış, eyni zamanda yeni tənzimləyici və təhlükəsizlik çağırışları yaratmışdır. İnformasiya texnologiyalarının inkişafı bank xidmətlərini elektron mühitə inteqrasiya etmiş, onlayn ödənişlər, mobil bankçılıq, rəqəmsal kreditlər və elektron köçürmə sistemləri geniş istifadə olunan xidmət sahələrinə çevrilmişdir. Bu ekosistemin formalaşması həm dövlətin rəqəmsal transformasiya siyasətinə, həm də fintek sektorunun innovativ həllərinə əsaslanır.

Rəqəmsal əməliyyatların yayılması ilə kibertəhlükələr, məlumat sızmaları və əməliyyat riskləri artdığı üçün dövlət tənzimlənməsi strateji əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanda rəqəmsal bankçılığın hüquqi bazası “Ödəniş xidmətləri haqqında” və digər normativ aktlarla müəyyən edilməklə yanaşı, Mərkəzi Bank və aidiyyəti qurumlar tərəfindən risk əsaslı nəzarət mexanizmləri tətbiq olunur. Sürətli Ödənişlər Sistemi, rəqəmsal identifikasiya platformaları və nağdsız ödəniş infrastrukturunun genişləndirilməsi sektorda təhlükəsizliyi və funksionallığı artırmışdır.

Açar sözlər: *rəqəmsal bankçılıq, nağdsız ödənişlər, mobil bankçılıq, sürətli ödəniş sistemi, dövlət tənzimləməsi*

Kamran Musazade

Baku Business University

Master's student

<https://orcid.org/0009-0008-7850-4336>

kamran.musazade.1994@mail.ru

State Regulation of Digital Banking Operations

Abstract

The expansion of digital banking operations in Azerbaijan has significantly enhanced the speed, accessibility, and efficiency of financial services, while simultaneously introducing new regulatory and security challenges. The development of information and communication technologies has integrated banking services into the electronic environment, with online payments, mobile banking, digital credit products, and electronic transfer systems becoming widely utilized service areas. The formation of this ecosystem is supported both by the state's digital transformation policies and by innovative solutions from the fintech sector.

The proliferation of digital operations has increased cybersecurity threats, data breaches, and operational risks, making state regulation strategically important. In Azerbaijan, the legal framework for digital banking is established through the *Law on Payment Services* and other normative acts, complemented by risk-based supervisory mechanisms implemented by the Central Bank and relevant authorities. The development of the Fast Payment System, digital identification platforms, and cashless payment infrastructure has further strengthened security and functionality within the sector.

Keywords: *digital banking, cashless payments, mobile banking, fast payment system, state regulation*

Giriş

Rəqəmsal bank əməliyyatları son illərdə müasir maliyyə sistemində mühüm rol oynamağa başlamışdır. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı nəticəsində bank xidmətlərinin rəqəmsallaşması, əməliyyatların sürətinin artırılması və müştəri rahatlığının təmin edilməsi mümkündür. Bu proses yalnız əməliyyatların effektivliyini yüksəltmir, eyni zamanda maliyyə sisteminin dayanıqlılığı və təhlükəsizliyi baxımından dövlət tənzimlənməsinin əhəmiyyətini artırır. Dövlət nəzarəti rəqəmsal bank əməliyyatlarının şəffaf və təhlükəsiz şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməklə, həmçinin maliyyə risklərinin idarə olunmasına töhfə verir.

Bu tədqiqatın məqsədi rəqəmsal bank əməliyyatlarının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi mexanizmlərini araşdırmaq və onların effektivliyinin artırılması yollarını müəyyənləşdirməkdir. Tədqiqatın əsas vəzifələri aşağıdakılardır: rəqəmsal bank əməliyyatlarının xüsusiyyətlərini təhlil etmək, mövcud dövlət tənzimləmə mexanizmlərini müəyyənləşdirmək və bu mexanizmlərin səmərəliliyini qiymətləndirərək təkmilləşdirmə təklifləri hazırlamaqdır.

Tədqiqat

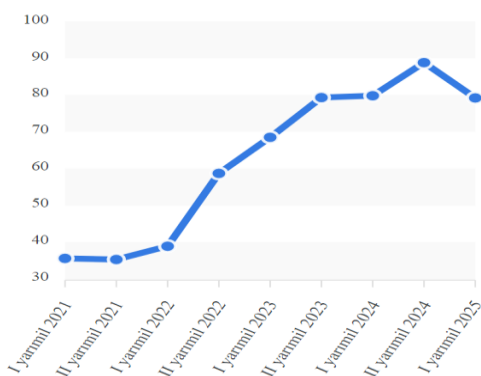
Rəqəmsal bank əməliyyatları müasir bank sistemində ən sürətlə inkişaf edən istiqamətlərdən biridir və bank xidmətlərinin tam və ya qismən elektron mühitdə həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Bu əməliyyatlar ənənəvi bank xidmətlərinin rəqəmsal platformalara integrasiya olunması nəticəsində formalaşmışdır və müştərinin bankla fiziki təmas olmadan geniş spektrdə əməliyyatlar icra etməsinə imkan yaradır. Rəqəmsal əməliyyatlara onlayn ödənişlər, mobil bankçılıq xidmətləri, rəqəmsal kredit məhsulları, elektron pul köçürmələri və digər integrasiya olunmuş maliyyə texnologiyaları aiddir (Abbasov, Məmmədov, Rzayev & Həmişəyeva, 2013).

Onlayn ödənişlər rəqəmsal bankçılığın ən geniş tətbiq olunan sahələrindən biri olaraq istifadəçilərə kommunal xidmət haqları, dövlət rüsumları, vergi ödənişləri və elektron ticarət əməliyyatlarını real vaxt rejimində icra etmək imkanı verir. Azərbaycanda bu xidmətlərin inkişafı bank-maliyyə infrastrukturunun modernləşdirilməsi və dövlətin rəqəmsal platformalarının genişləndirilməsi ilə təmin olunur.

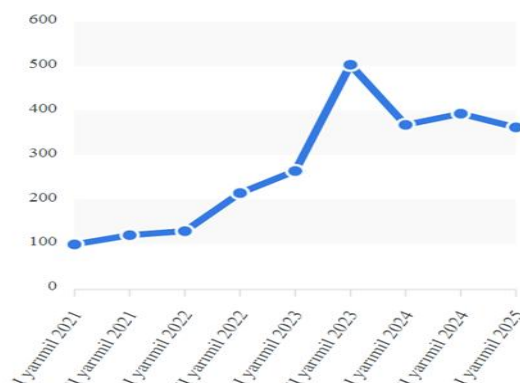
Bankların mobil və internet bankçılıq xidmətləri onlayn ödənişlərin əsas kanalı kimi çıxış edir və istifadəçilərə müxtəlif ödəniş və transfer əməliyyatlarını saniyələr ərzində yerinə yetirməyə şərait yaradır. Dövlətin e-gov və ASAN ödəniş sistemləri isə cərimələr, vergilər və digər rüsumların asan identifikasiya yolu ilə həyata keçirilməsini mümkün edir (Azərbaycan Respublikası, 2009).

“MilliÖn” və “E-manat” kimi ödəniş terminalları həm fiziki, həm də rəqəmsal ödəniş infrastrukturuna integrasiya olunaraq hibrid ödəniş modelinin formalaşmasına dəstək verir.

Şəkil 1.
Milli Ödəniş Sistemində aparılmış
əməliyyatların sayı (mln. ədəd)

Şəkil 2.
Milli Ödəniş Sistemində aparılmış
əməliyyatların həcmi (mlrd. manat)

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, *rəqəmsal ödənişlər üzrə infoqrafika, 2025* (www.cbar.az).

Həmçinin, FinTech (maliyyə texnologiyası) sektorunun inkişafı nəticəsində elektron pul kisələri və QR-kod ilə ödəniş kimi innovativ mexanizmlər geniş yayılmışdır (Arner, Barberis, & Buckley, 2016).

Bank kartları (VISA, Mastercard, MilliKart) vasitəsilə onlayn ödənişlər 3D Secure autentifikasiyası ilə təmin edilir ki, bu da əməliyyatların təhlükəsizliyini yüksəldir.

Mobil bankçılıq isə smartfon tətbiqləri vasitəsilə bank xidmətlərinə fasiləsiz çıxışı təmin edir. Praktiki olaraq, istifadəçi mobil tətbiq üzərindən hesab qalığını yoxlaya, valyuta mübadiləsi apara, kredit ödənişlərini icra edə və hətta investisiya məhsullarına daxil ola bilər.

Rəqəmsal kredit sistemləri də bank sahəsində innovativ həllərdən biri kimi formalaşmışdır. Bu sistemlər müştəriyə filiallara getmədən, yalnız elektron identifikasiya və rəqəmsal qiymətləndirmə vasitələri ilə kredit müraciəti etmək imkanı yaradır. Praktiki olaraq, bankın süni intellekt alqoritmləri müştərinin ödəniş tarixçəsi, gəlir səviyyəsi və risk göstəricilərini avtomatik analiz edərək bir neçə dəqiqə ərzində kredit qərarı qəbul edir. Bu model həm bank, həm də müştəri üçün əməliyyat səmərəliliyini artırır (Azərbaycan Respublikası, 2018).

Elektron pul köçürmə sistemləri isə ənənəvi bank transferlərini əvəz edən daha sürətli və aşağı xərc tələb edən xidmətlər təqdim edir. Mobil və onlayn kanallar vasitəsilə həyata keçirilən daxili və beynəlxalq köçürmələr maliyyə integrasiyasını genişləndirir. Məsələn, real vaxtlı sürətli ödəniş sistemləri (RTGS) vasitəsilə fiziki olaraq bank filialına getmədən bir neçə saniyədə böyük məbləğdə pul köçürmək mümkündür.

Təhlükəsizlik rəqəmsal bankçılığın ən vacib komponentlərindən biri kimi qiymətləndirilir. Banklar məlumat təhlükəsizliyini təmin etmək üçün ikiqat autentifikasiya, biometrik identifikasiya (barmaq izi, üz tanıma) və şifrələmə texnologiyalarından istifadə edirlər. Məsələn, bir çox bank mobil tətbiqlərə giriş zamanı yalnız PIN deyil, həm də biometrik təsdiq tələb edir ki, bu da istifadəçi hesablarının üçüncü şəxslər tərəfindən əldə edilməsinin qarşısını alır (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2021).

Məlumat mühafizəsi aspektləri isə müştəri məlumatlarının məxfiliyinin qorunmasını hədəfləyir. Bu məqsədlə banklar beynəlxalq standartlara uyğun təhlükəsizlik protokolları tətbiq edir və məlumatların şifrələnmiş formatda ötürülməsini təmin edirlər. Həmçinin, əməliyyatların tam izlənilə bilən olması (audit trail) potensial fırıldaqçılıq halları ilə mübarizədə mühüm rol oynayır.

Nəticə etibarilə, rəqəmsal bank əməliyyatlarının genişlənməsi bank sektorunda xidmət keyfiyyətini yüksəltməklə yanaşı, maliyyə əməliyyatlarının təhlükəsizliyini, şəffaflığını və səmərəliliyini artırır. Rəqəmsal texnologiyaların davamlı inkişafı bu əməliyyatların daha da təkmilləşəcəyini və dövlət tənzimlənməsi mexanizmlərinin daha çevik və effektiv olmasını tələb edəcəyini göstərir (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2025).

Rəqəmsal bank əməliyyatlarının genişlənməsi bank sektorunda həm xidmət imkanlarını artırmış, həm də kiber və əməliyyat risklərinin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən dövlət tənzimlənməsi maliyyə sabitliyinin qorunması, istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi və rəqəmsal infrastrukturun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi baxımından strateji əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycanda rəqəmsal maliyyə xidmətlərinin tənzimlənməsi hüquqi baza, institusional nəzarət mexanizmləri və risklərin idarə edilməsinə dair standartların məcmusundan ibarətdir.

Hüquqi çərçivə *Banklar haqqında, Ödəniş xidmətləri və ödəniş sistemləri haqqında* qanunlar, eləcə də elektron identifikasiya və məlumat təhlükəsizliyi ilə bağlı normativ aktlarla müəyyən edilir (Banklar haqqında qanun, 2009). Bu sənədlər rəqəmsal əməliyyatların hüquqi statusunu, xidmət göstərən təşkilatların məsuliyyət öhdəliklərini və müştəri məlumatlarının qorunmasına dair tələbləri tənzimləyir. KYC və AML/CFT üzrə tələblər isə bankların müştəri identifikasiyası və əməliyyatların monitorinqi proseslərinin standartlaşdırılmasını təmin edir.

Tənzimləmənin institusional səviyyədə həyata keçirilməsi əsasən Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına məxsusdur. Mərkəzi Bank rəqəmsal əməliyyatlara dair prudensial tələblər müəyyən

edir, bankların risk menecmenti və kibertəhlükəsizlik sistemlərini qiymətləndirir, həmçinin ölkədə Sürətli Ödəniş Sisteminin (SÖS) fəaliyyətinə nəzarət edir. Bundan əlavə, Maliyyə Monitorinqi Xidməti rəqəmsal əməliyyatlarda çirkli pulların yuyulması risklərinin azaldılması üçün real vaxtlı monitorinq və şübhəli əməliyyatların hesabatlaşdırılması mexanizmlərini tətbiq edir. Rəqəmsal infrastrukturun texniki təhlükəsizliyinə isə müvafiq dövlət qurumları – o cümlədən kibertəhlükəsizlik üzrə ixtisaslaşmış agentliklər – nəzarət edir (Əliyeva, 2013).

Risqlərin idarə edilməsi rəqəmsal bank əməliyyatlarının sabitliyi üçün əsas prioritetlərdən biridir. Azərbaycan bankları Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olaraq əməliyyat sistemlərinin mütəmadi auditini həyata keçirir, məlumat təhlükəsizliyi üzrə beynəlxalq standartlara yaxınlaşan sertifikatlaşdırma prosedurlarını tətbiq edir və fəvqəladə hallar üzrə fasiləsiz fəaliyyət planları hazırlayırlar. Eyni zamanda, banklar müştərilərə xidmət şərtləri və rəqəmsal əməliyyat riskləri barədə aydın və şəffaf məlumat vermək öhdəliyinə malikdirlər ki, bu da istehlakçı hüquqlarının qorunmasına yönəlmiş dövlət siyasətinin tərkib hissəsidir (ISO, 2022).

Müasir tələblərə uyğun Milli Ödəniş Sisteminin formalaşdırılması və nağdsız ödəniş mühitinin genişləndirilməsi istiqamətində Mərkəzi Bank uzun illərdir ardıcıl və sistemli fəaliyyət həyata keçirir. Bu çərçivədə 2005–2007-ci illər üçün Dövlət Proqramı və 2018–2020-ci illər üzrə rəqəmsal ödənişlərin inkişafına dair proqram qəbul olunaraq uğurla icra edilmişdir. Görülən tədbirlər nəticəsində ödəniş sistemlərinin təhlükəsizliyi, dayanıqlığı və funksionallığı gücləndirilmiş, Ani Ödənişlər Sistemi, blokçeyn əsaslı rəqəmsal identifikasiya platforması və müasir kart infrastrukturu istifadəyə verilmişdir. Bundan əlavə, təhsil müəssisələrində “smart tələbə kartları” tətbiq olunmuş, QR-kodla ödəniş imkanları genişləndirilmiş və nağdsız ödənişlərin tətbiq dairəsi artırılmışdır (Sadıqov, 2010).

Kölgə iqtisadiyyatının azaldılması istiqamətində həyata keçirilən islahatlar, vergi şəffaflığının artırılması və istehlakçılara ƏDV-nin bir hissəsinin qaytarılması təşəbbüsü də nağdsız ödənişlərin sürətli artımına şərait yaratmışdır. Bununla belə, beynəlxalq müqayisələr mövcud potensialın tam reallaşmadığını göstərmiş və bu kontekstdə 2021–2023-cü illər üçün *Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası* hazırlanmışdır. Strategiyanın əsas məqsədi dövlət, biznes və vətəndaşlar üçün əlçatan, təhlükəsiz və innovativ ödəniş mühitinin formalaşdırılmasıdır. **Bu məqsədlə beş əsas istiqamət müəyyən edilmişdir (Zetzsche, Buckley, Arner, & Barberis, 2020):**

1. Rəqəmsal ödənişlər üzrə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi və innovasiya imkanlarının genişləndirilməsi;
2. Ödəniş infrastrukturunun əhatəliliyinin artırılması;
3. Risk əsaslı tənzimləmə və nəzarət mexanizmlərinin gücləndirilməsi;
4. İnklüzivliyin artırılması və məsafəli bank xidmətlərinə universal çıxışın təmin edilməsi;
5. Maliyyə savadlığının artırılması və rəqəmsal ödənişlərin geniş istifadəsinin təşviqi.

Bu istiqamətlər ölkədə rəqabətli, davamlı və innovativ ödəniş ekosisteminin formalaşmasına zəmin yaradır (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı, 2025).

Rəqəmsal bank xidmətlərinin sürətli inkişafı hüquqi və institusional tənzimlənmənin yenilənməsini zəruri edir. Mövcud normativ baza ümumən təkmilləşdirilsə də, açıq bankçılıq, rəqəmsal identifikasiya və süni intellekt əsaslı həllər kimi yeni istiqamətlərdə əlavə hüquqi mexanizmlərə ehtiyac qalır. Rəqəmsallaşma dərinləşdikcə kibertəhlükələrin artması da əsas risk amili kimi ortaya çıxır və bank sistemlərində təhlükəsizlik standartlarının gücləndirilməsini tələb edir. Eyni zamanda, PSD2, ISO 20022 və FATF tövsiyələri kimi beynəlxalq çərçivələrə tam uyğunlaşma sahəsində institusional boşluqlar mövcuddur ki, bu da milli rəqəmsal maliyyə infrastrukturunun qlobal sistemlə inteqrasiyasını ləngidə bilər. Bu problemlərin həlli üçün hüquqi çərçivənin yenidən qurulması, açıq bankçılıq və fintek fəaliyyətinin ayrıca normativ baza ilə tənzimlənməsi, rəqəmsal identifikasiya standartlarının beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması məqsədəuyğundur (Tağıyev & Rüstəmov, 2020).

Risk idarəetmə sistemlərinin gücləndirilməsi də prioritetdir. Real vaxtlı kiber monitorinq, süni intellektə əsaslanan fırıldaqçılıq aşkarlanması alqoritmlərinin tətbiqi və Mərkəzi Bank səviyyəsində

vahid risk informasiya platformasının yaradılması əməliyyat təhlükəsizliyini artıracaqdır. Nəhayət, Avropa İttifaqının PSD2 modeli, Estoniyanın e-identifikasiya sistemi və Sinqapurun rəqəmsal bank lisenziyalaşdırma təcrübəsi kimi qabaqcıl yanaşmaların adaptasiyası ölkənin rəqəmsal maliyyə ekosisteminin rəqəbat qabiliyyətini gücləndirəcəkdir (Wikipedia, n.d.).

Nəticə

Rəqəmsal bank əməliyyatlarının genişlənməsi Azərbaycanda maliyyə xidmətlərinin sürətini, əlçatanlığını və səmərəliliyini artırmış, nağdsız ödəniş ekosisteminin formalaşmasına töhfə vermişdir. Eyni zamanda, rəqəmsal əməliyyatların artması yeni hüquqi, tənzimləyici və kiber təhlükəsizlik çağırışlarını ortaya çıxarmışdır. Bu səbəbdən gələcəkdə rəqəmsal bankçılığın daha təhlükəsiz və effektiv inkişafı üçün aşağıdakı tədbirlər tövsiyə olunur: hüquqi çərçivənin açıq bankçılıq və süni intellekt əsaslı həllərlə uyğunlaşdırılması, risk əsaslı nəzarət və monitorinq sistemlərinin gücləndirilməsi, rəqəmsal identifikasiya standartlarının beynəlxalq tələblərə yaxınlaşdırılması və vətəndaşların maliyyə savadlığının artırılması. Bu tədbirlər tətbiq olunduqda, Azərbaycan rəqəmsal bankçılıq sahəsində inklüziv, təhlükəsiz və innovativ bir ekosistem formalaşdırma bilər.

Ədəbiyyat

1. Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. (2016). FinTech, RegTech and the reconceptualization of financial regulation. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 36(3), 371–413.
2. Abbasov, Ə., Məmmədov, Z., Rzayev, R., & Həmişəyeva, Ş. (2003). *Bank işi və elektron bankçılıq*. Qanun nəşriyyatı.
3. Azərbaycan Respublikası. (2009). *Banklar haqqında Qanun*.
4. Azərbaycan Respublikası. (2018). *Ödəniş xidmətləri və ödəniş sistemləri haqqında Qanun*.
5. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. (2021). *Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021–2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödəniş Strategiyası*.
6. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı. (2025). *Rəqəmsal ödənişlər üzrə infoqrafika*. www.cbar.az
7. Əliyeva, T. T. (2013). *Dünya ölkələrinin bank sistemi*.
8. ISO. (2022). *ISO 20022: Universal financial industry message scheme*. International Organization for Standardization.
9. Sadıqov, E. (2010). *Bank əməliyyatları*. İqtisad Universiteti nəşriyyatı.
10. Tağıyev, X. R., & Rüstəmov, T. H. (2020). *Rəqəmsal ödənişlər və elektron bankçılıq xidmətləri*. Elm və Təhsil.
11. Wikipedia. (n.d.). az.wikipedia.org. <https://az.wikipedia.org>
12. Zetzsche, D. A., Buckley, R. P., Arner, D. W., & Barberis, J. N. (2020). The rise of FinTech in China: Redefining financial inclusion. *Northwestern Journal of International Law & Business*, 37(3), 367–414.

Daxil oldu: 03.06.2025

Qəbul edildi: 10.09.2025